

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski
j.mosiejczyk@uw.edu.pl

Jakub Mosiejczyk

IDENTYFIKACJA I ZNACZENIE MONET RZYMSKICH
ZNALEZIONYCH W POZOSTAŁOŚCIACH OSADY KULTURY
PRZEWORSKIEJ W GUSTORZYNIE, STAN. 9,
POW. WŁOCŁAWSKI

Zarys treści. Badania archeologiczne w Gustorzynie, gmina Brześć Kujawski, przeprowadzono w kwietniu 2023 roku. Wykopiska zostały zrealizowane przed budową gazociągu i miały charakter ratowniczy. W wyniku przeprowadzonej prospekcji odkryto pozostałości osady z okresu rzymskiego, pośród nich zidentyfikowano liczne przejawy aktywności produkcyjnej, w tym piec do wypału wapna oraz ogniska dymarskie. Eksploracja i przeszukanie nawarstwień na obecność metali zaowocowały pozyskaniem dziewięciu monet, głównie denarów, ale także denarów-subaeratów i jednego brązu. W artykule podjęto zadanie identyfikacji numizmatów i powiązano je z kontekstem archeologicznym. Materiał zaprezentowano w katalogu. Wskazano na udział społeczności barbarzyńskich w międzyplemiennych stosunkach gospodarczych sięgających limesu Imperium Rzymskiego i nawiązano do aktualnej dyskusji na temat napływu pieniądza na obszary *Barbaricum* w starożytności. Analiza wybranych obiektów gospodarczych wykazała potencjał badanej osady jako ośrodka produkcji żelaza.

Słowa kluczowe: znaleziska monet rzymskich, denary, srebro, kultura przeworska, piec do wypału wapna, Kujawy.

Stanowisko archeologiczne oznaczone jako Gustorzyn nr 9 (AZP 47-46/24) jest położone 10 km na wschód od Włocławka w powiecie włocławskim. Przedmiotowy teren znajduje się w południowo-wschodniej części Równiny Inowrocławskiej i jest oddalony o zaledwie 2 km od doliny rzeki Zgłowiączki. Z uwagi na występowanie żyznych czarnoziemów region ten jest zwany „Czar-

nymi Kujawami” (Kondracki 2002, s. 145). Stanowisko zostało włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków w wyniku prospekcji powierzchniowych przeprowadzonych w 1983 roku. Na obszarze zewidencjonowano wówczas 57 stanowisk archeologicznych. Na 13 z nich zidentyfikowano ślady z okresu rzymskiego (Krut 1983).

Stanowisko w Gustorzynie było badane już przed wojną między innymi przez Konrada Jażdżewskiego i Stanisława Madajskiego. Ówczesne prospekcje, ukierunkowane na znaleziska z epoki neolitu, objęły zachodnią jego część i są znane z archiwalnych notatek (Krut 1983). Pierwsze metodyczne rozpoznanie wielokulturowej osady nastąpiło w 1999 roku w związku z budową istniejącej nitki gazociągu Jamał-Europa. Poświadczono fazy użytkowania osady w okresach neolitu, brązu i wczesnej epoki żelaza oraz w okresie rzymskim. Odnotowano pozostałości kultury przeworskiej wraz z obiektami produkcyjnymi w postaci trzech ognisk dymarskich (Andrzejewski 2011, s. 102–103). W kolejnych latach stanowisko było badane jeszcze dwukrotnie w ramach rozbudowy infrastruktury. Wykopiska te miały charakter ratowniczy i do tychczas nie doczekały się publikacji.

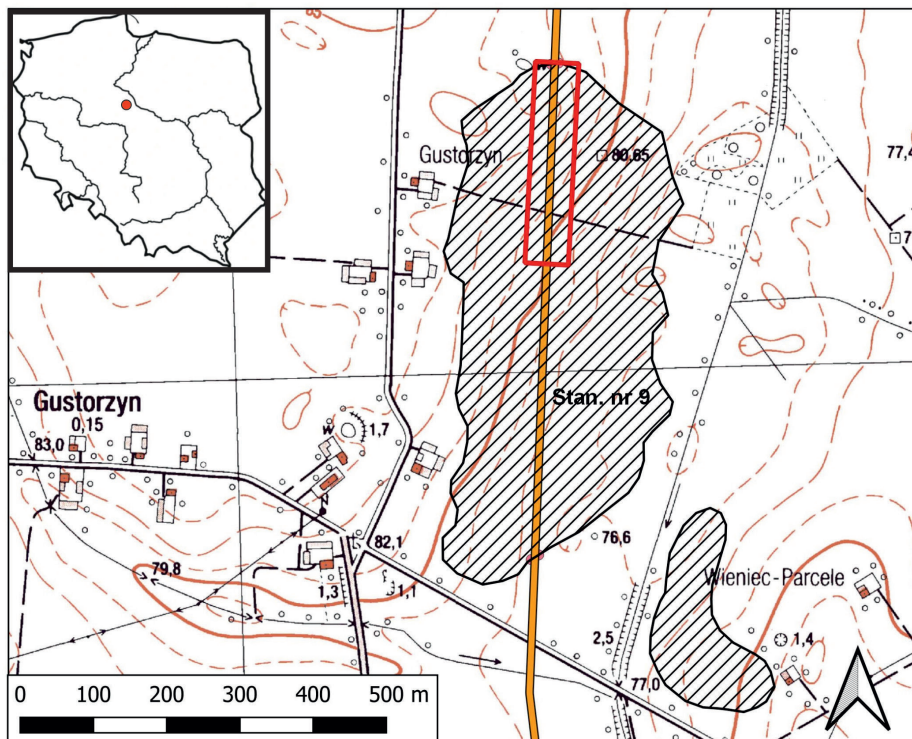
ARCHEOLOGICZNE BADANIA RATOWNICZE

Impulsem do podjęcia badań archeologicznych na stanowisku nr 9 była kolizja na trasie rozbudowy gazociągu wysokiego ciśnienia w odcinku Gustorzyn – Gardeja. Inwestycje tego typu wiążą się ze znacznym przekształceniem terenu, stanowią przy tym ostatnią szansę na przeprowadzenie wykopalisk. Prace ratownicze pod kierunkiem autora artykułu przeprowadzono w kwietniu 2023 roku z ramienia Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Kulturowego w Rębiechowie. Przebiegały w równoległym paśmie około 50 m na zachód od obszaru przebadanego w 1999 roku. W wyniku prospekcji pozytywnie zweryfikowano wielofazową, rozległą osadę z rozbudowanym zapleczem gospodarczym. Pozyskano przy tym dziewięć monet antycznych – importów z Imperium Rzymskiego. Znaleziska te pochodzą głównie z metodycznego przeszukiwania ziemi ornej i warstw kulturowych, co było możliwe dzięki zaangażowaniu lokalnej społeczności¹. W jednym przypadku moneta została

¹ Autor składa podziękowania Panu Emilowi Mireckiemu wraz z członkami Stowarzyszenia Poszukiwawczo-Historycznego „Łokietek” za społeczne zaangażowanie w badania archeologiczne.

odkryta w piecowisku. Niniejszy artykuł ma na celu identyfikację numizmatów i przedstawienie materiału na tle wstępnych wyników badań archeologicznych. Rozpoznane w trakcie wykopalisk obiekty, w tym: piecowisko, wapiennik i ogniska dymarskie, stanowią „odzyskany” kontekst dla napływu pieniądza rzymskiego na tereny Kujaw.

Przeprowadzone w 2023 roku badania archeologiczne były ściśle związane z obszarem planowanego zagospodarowania terenu. Niezbędny do realizacji inwestycji zakres zakładał ingerencję w strukturę gruntu w pasie szerokim na 10 m. Do badań wykopaliskowych wytypowano w pierwszym etapie odcinek o długości 290 m obejmujący działki nr 125/1 obr. Aleksandrowo i nr 30 obr. Gustorzyn, co składa się łącznie na 29 arów badanej powierzchni. Tym samym rozpoznano północny fragment stanowiska archeologicznego (ryc. 1).

Ryc. 1. Zasięg stanowiska Gustorzyn nr 9 na podkładzie mapy topograficznej z oznaczeniem przebiegu gazociągu oraz lokalizacją wykopu badawczego (oprac. J. Mosiejczyk)

Fig. 1. Topography and range of the archaeological site Gustorzyn no. 9 with route of the gas pipeline and the research area (compiled by J. Mosiejczyk)

Prospekcję terenową przeprowadzono w dniach 3–30 kwietnia 2023 roku. W trakcie prac założono jeden liniowy wykop badawczy rozdzielony świadcami stratygraficznymi na granicy działek. Zabytki rejestrowano względem siatki arowej. Kolejne ary numerowano od 1 do 29, poczynając od północnego krańca stanowiska (ryc. 2). Nawarstwienia eksplorowano metodą stratygraficzną z zachowaniem cięć profilowych. Należy podkreślić skalę przedsięwzięcia. Osiedle w okresie rzymskim zajmowało niewielkie wyniesienie na wysokości około 83,40 m n.p.m. Teren obniżał się w kierunku południowym do około 83,00 m n.p.m. W północnej części obszaru humus o miąższości 20–30 cm spoczywał na calcu gliniastym. W centralnym odcinku odnotowano kumulację ziemi ornej, której grubość sięgała nawet 200 cm, natomiast poniżej znajdował się jałowy kulturowo piasek.

Wyniki badań archeologicznych mają charakter wstępny, ich celem jest nakreślenie charakterystyki stanowiska. Pełne opracowanie materiału zostanie przedstawione w innym miejscu. W trakcie prospekcji zarejestrowano 275 obiektów na dwóch poziomach osadniczych. Starsze struktury powstawały zarówno na gruncie rodzimym, najmłodsze fazy natomiast wkopane były w warstwy kulturowe. Odkryte na stanowisku pozostałości miały charakter

Ryc. 2. Gustorzyn, stan. 9, pow. włocławski. Widok ogólny na stanowisko od północy – zagęszczenie obiektów kulturowych (w trakcie eksploracji) (fot. J. Mosiejczyk)

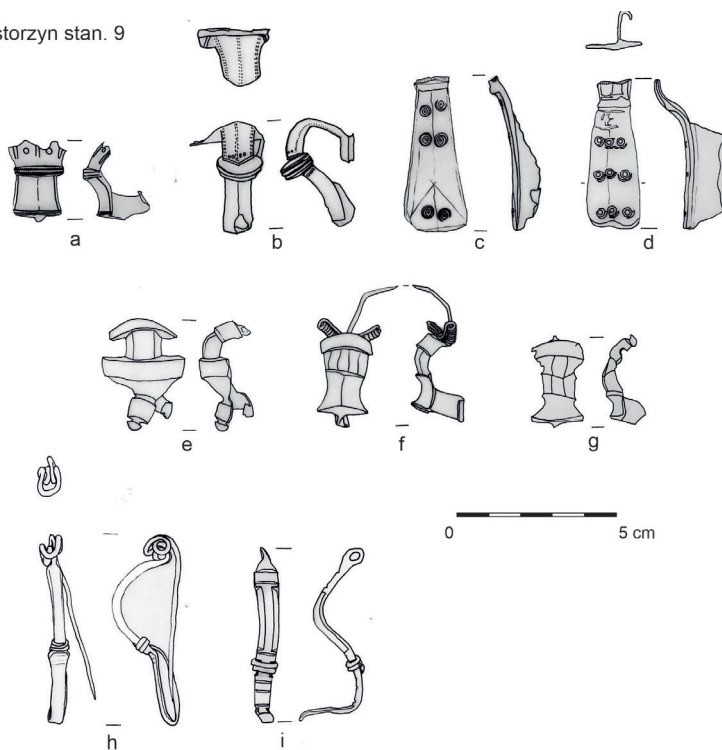
Fig. 2. Gustorzyn, site 9, Włocławek district. General view of excavated area from North – intensification of archaeological features (during exploration) (photo by J. Mosiejczyk)

zarówno mieszkalny, jak i produkcyjny. Zidentyfikowano 157 dołków posłupowych składających się na przynajmniej cztery konstrukcje, pięć ziemianek, osiem studni, przynajmniej trzy piecowiska, cztery ogniska dymarskie oraz piec do wypału wapna o kamiennej konstrukcji. Pozostałe, mniej charakterystyczne obiekty zinterpretowano jako relikty palenisk, jamy i śmietniska. W niektórych przypadkach ustalono ich funkcje, poprzez analizę szczątków archeobotanicznych, jako jamy zasobowe (Maciejewska, Badura, Mosiejczyk 2023, s. 29).

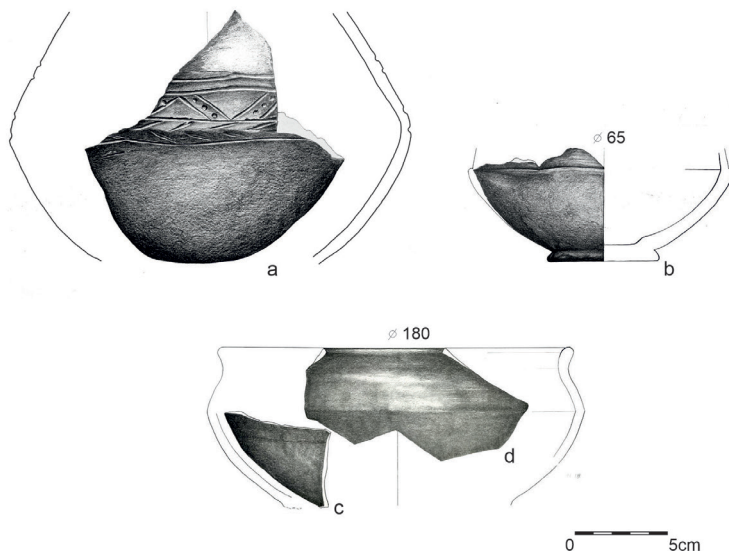
Jamy i dołki posłupowe zostały zarejestrowane głównie w częściach spągowych. Stropy odkryte w podglebiu lub na poziomie humusu pierwotnego charakteryzowały się jasnymi obrysami w czarnej ziemi. Materiał archeologiczny wystąpił w około 40% wydzielonych obiektów. Na statystykę ma wpływ ujęcie w rejestrze dołków, w których znaleziska występowały rzadziej. W obiektach wielowarstwowych, jak studnie, ziemianki i piecowiska, zabytki zalegały w dużym natężeniu i w małym rozdrobnieniu fragmentów ceramiki, co niekiedy umożliwiało pełną rekonstrukcję naczyń. Wstępna obserwacja materiału wskazuje na znaczącą przewagę zabytków z okresu rzymskiego – wytworów ludności kultury przeworskiej, etnicznie (w jakiejś części) utożsamianej z plemieniem Wandalów (Kokowski 2004, s. 4).

Baza źródłowa na tym etapie studiów nie została jeszcze w pełni opracowana. Ogółem pozyskany zbiór liczy ponad 1350 fragmentów ceramiki, w tym 135 wylewów i 75 den jako elementów diagnostycznych. Materiał jest dość zróżnicowany zarówno pod kątem kulturowym, jak i morfologicznym. Reprezentuje on trzy główne horyzonty czasowe: epokę brązu, okres przedrzymski oraz okres rzymski, z czego najmłodsza faza jest najliczniej reprezentowana. W zbiorze występują fragmenty naczyń o ostrym załomie brzuśca. Były to starannie wykonane wazy i misy o gładkich, polerowanych powierzchniach, dekorowane listwą plastyczną z ornamentyką geometryczną i motywem jodły (ryc. 3.2 a–b). Zarejestrowano także naczynia toczone (ryc. 3.2 c–d), które pojawiają się na stanowiskach kultury przeworskiej od fazy C1a (Dobrzańska 1980, s. 133). Obok nich występowały fragmenty ceramiki gospodarczej o funkcjach zasobowych, w tym naczynia baniaste, o grubych ściankach, niekiedy chropowate (Godłowski 1981, s. 60–62). Materiał starszy wiązany z ludnością kultury łużyckiej stanowił mniejszą część zbioru. W wypełniskach dość licznie były deponowane kości zwierzęce. Ich występowanie odnotowano w 43 obiektach.

Inwentarz zabytków wydzielonych obejmuje 53 pozycje, na które składają się różnorodne kategorie znalezisk. Obok dziewięciu numizmatów były to

Ob. 128

Ryc. 3. Gustorzyn, stan. 9, pow. włocławski. Wybór materiałów odkrytych na stanowisku (rys. M. Przybylska). 1. zapinki – znaleziska luźne pozyskane w wierzchnich warstwach humusu, brąz; 2. ceramika, obiekt nr 128

Fig. 3. Gustorzyn, site 9, Włocławek district. A selection of finds discovered at site (drawing by M. Przybylska). 1. *fibulae* – loose finds obtained as a result of searching the surface layer of humus, bronze; 2. pottery, feature no. 128

głównie charakterystyczne wytwory z okresu rzymskiego: elementy stroju z przewagą fibul i ich fragmentów, części pasa, okucia i narzędzia żelazne, zabytki kamienne i kościane oraz całe naczynia lub ich ornamentowane fragmenty.

Najbardziej charakterystyczne wyróżniki chronologiczne stanowiło 14 elementów zapinek. Zalegały one w warstwach humusu na obszarze 10 arów, w środkowej części badanego terenu. W wyniku wstępnych oględzin materiału zidentyfikowano dwie zapinki II grupy w typie A40/41–A42 (ryc. 3.1 a–b). Fibule kapturkowate występują we wschodnich obszarach kultury przeworskiej i są jednym z wyznaczników fazy B2/C1 (Olędzki 1992, s. 83; Schuster 2006, s. 101–103). Grupę III reprezentowały dwa fragmenty zapinek oczkowatych serii „pruskiej”, zdobienia na nóżce wpisują zabytki w ogólną charakterystykę typów A57–61 (ryc. 3.1 c–d). Ozdoby te, wywodzące się z wielbarskich stanowisk w delcie Wisły, rozpowszechniły się na terenie *Barbaricum* – także na stanowiskach kultury przeworskiej, w szczególności we wschodniej strefie osadniczej, gdzie datuje się je na fazę B2a (Andrzejowski, Cieśliński 2007, s. 282–283). Odkryto przynajmniej cztery egzemplarze V grupy, z których zidentyfikowano fibulę brązową, platerowaną srebrem A95/96 (ryc. 3.1 e) oraz zapinki 8. serii w typie A127–128 (ryc. 3.1 f–g). Są one powszechnie spotykane na stanowiskach kultury przeworskiej od fazy B2 do B2/C1 (Godłowski 1985, s. 52–53; Machajewski 1998, s. 187–189). Najmłodszy horyzont użytkowania stanowiska wydają się wyznaczać zapinki VI grupy (ryc. 3.1 h–i) reprezentowane przez typy A161/162, które są datowane na fazy B2/C1 i pozostawały w użyciu do późnego okresu rzymskiego, przynajmniej do fazy C1a (Godłowski 1977 s. 26), oraz późniejsze A158 (wariant krótki ok. 5,52 cm dł.) użytkowane od fazy C1a (Jakubczyk 2014, s. 114–119, 145). Opisane fibule zostały wykonane z brązu. W obliczu tych faktów najmłodszy horyzont użytkowania osady przeworskiej należy określić wstępnie na fazy B2–C1a. W tym czasie zapewne następował też napływ monety rzymskiej na stanowisko.

IDENTYFIKACJA I ZNACZENIE MONET

Problem napływu pieniądza rzymskiego na tereny Kujaw jest stale aktualny. Ilustruje to skala zjawiska masowego pozyskiwania numizmatów zarówno w procesie naukowym, jak i poszukiwań zabytków z wykrywaczem metali (Dymowski, Rudnicki 2012; Dymowski, Rudnicki 2015, s. 241). Realizowany od 2007 roku przez Józefa Bednarczyka projekt nieinwazyjnego rozpoznania

osad kultury przeworskiej na Kujawach przyniósł odkrycia ponad 600 monet rzymskich (Bednarczyk, Andrałojć 2013, s. 15). Do dziś ta kolekcja pozostaje nieopracowana, a dotyczy zasobu z 16 stanowisk archeologicznych. Ciekawych danych dostarczyła metodyczna prospekcja powierzchniowa zespołu z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, przeprowadzona w 2012 roku na terenie zespołu osadniczego w Perkowie², pow. inowrocławski (Kurpiewski, Rakoczy 2015, s. 9). Odnaleziono wówczas, pośród licznych zabytków ceramicznych i metalowych, 40 monet antycznych (Kurpiewski, Rakoczy 2015, s. 27–29). Oprócz tego w bezpośredniej okolicy Gustorzyna znane są znaleziska numizmatów z badań ratowniczych przeprowadzonych w trakcie budowy autostrady A1 na stanowisku Janowice nr 2 w pow. włocławskim (Bartkowiak 2012, s. 145–146; Romanowski 2023, s. 40, 356). Jest to jedno z niewielu stanowisk o rozpoznanym kontekście archeologicznym. Tamże potwierdzono wielowiekowe funkcjonowanie osady w okresie rzymskim, na której zarejestrowano pracownię obróbki bursztynu (Kowalczyk 2016, s. 10). Warto wspomnieć o występowaniu monet na obszarach bezpośrednio sąsiadujących z Równiną Inowrocławską. Ze stanowiska Krusza Zamkowa nr 4 znane są jeszcze dwa denary odkryte w warstwach kulturowych (Cofta-Broniewska 1979, s. 142; Romanowski 2023, s. 40, 389–380).

Stanowiska, na których odkryto pieniądze rzymskie, były przedmiotem niedawno obronionej rozprawy doktorskiej Andrzeja Romanowskiego: *Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej* (2023), w której dokonano podsumowania aktualnego stanu znalezisk oraz zaproponowano metody ich ewaluacji. Ewidencję z terenu Kujaw można rozszerzyć o znaleziska dwóch denarów z Ludwinowa w pow. włocławskim odkrytych w trakcie badań ratowniczych autostrady A1 (Marchelak, Nierychlewska, Nowak 2012, s. 88, 104), a także o niepublikowane dotąd znalezisko luźne z Sokołowa, pow. włocławski, które zostało zidentyfikowane jako denar Antoninusa Piusa (RIC III: 360) dla Faustyny I (Mosiejczyk 2024, s. 1–2). Biorąc pod uwagę charakterystykę znanego zasobu, należy powtórzyć za A. Romanowskim, że zdefiniowanie kontekstu osadniczego ma dla numizmatyki kapitalne znaczenie badawcze: „pozwała na badanie różnicowania funkcji monet i procesów, którym podlegały, ze względu na różny rodzaj aktywności ludzkiej wewnątrz poszczególnych społeczności, a także szerzej w relacjach międzykulturowych” (Romanowski 2023, s. 1–2). W tym paradygmacie nawet niewielka baza źródłowa monet, jak w przypadku

² Stanowiska Perkowo nr 30, nr 82, nr 87, nr 95 (AZP 43-44).

Gustorzyna, jest cenna poznawczo, gdyż można ją powiązać z kontekstem archeologicznym.

Ogółem należy odnotować bardzo dobry stan zachowania numizmatów z Gustorzyna. Część z nich nie nosi śladów pozostawiania w obiegu. Zostały one poddane konserwacji poprzez oczyszczenie i mechaniczne usunięcie szkodliwych produktów korozji (wytrąconych związków miedzi), czarną patynę srebra zachowano, w końcu zabytki powleczono woskiem mikrokryształicznym³. Zidentyfikowano: sześć denarów, dwa denary-subaeraty i jedną monetę brązową (as lub dupondius)⁴. Mennictwo z I wieku jest reprezentowane przez pojedynczy okaz monety Flawiuszów, prawdopodobnie denara Wespazjana (RIC II: 29; kat. 2). Największą grupę stanowiły emisje denarów z II wieku: Antoninusa Piusa (RIC III: 238; kat. 3), Antoninusa Piusa dla Faustyny II (RIC III: 497; kat. 4), Marka Aureliusza dla Faustyny II (RIC III: 677; kat. 5) oraz Kommodusa (RIC III: 152; kat. 6). Ten ostatni nosi ślady intencjonalnego ułamania, które można uznać za przejaw kontroli kruszcu. Także z II wieku odnotowano napływ dwóch denarów-subaeratów, które z uwagi na stop miedzi były trudniejsze do zidentyfikowania. Na awersie egzemplarza z otworem rozpoznano portret Antoninusa Piusa (prawdopodobnie RIC III: 181; kat. 8). Wskazana personifikacja była wykorzystywana w ikonografii monetarnej Trajana, Septymiusza Sewera, Gordiana III i Antoninusa Piusa (Rufus Fears 1981, s. 903).

Drugi z subaeratów miał zatartą stronę główną. Ze względu na przedstawienie na rewersie, w którym ukazano personifikację łaskawości-wyzwolenia – *Liberalitas*, zabytek także uznano za odwzorowanie cesarza z dynastii Antoninów (RIC III: 181?; kat. 9). Wskazana personifikacja była wykorzystywana w ikonografii monetarnej Trajana, Septymiusza Sewera, Gordiana III i Antoninusa Piusa (Rufus Fears 1981, s. 903).

Mennictwo z III wieku jest reprezentowane tylko w jednym przypadku. Zidentyfikowano denar Septymiusza Sewera z alegorią Afryki na stronie odwrotnej (RIC IV: 266; kat. 7).

Struktura kolekcji numizmatów z Gustorzyna jest typowa dla znalezisk z obszaru środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Są to przede wszystkim denary bite w II wieku, wśród których okazjonalnie występują zabytki z I oraz z początków III wieku (Dymowski 2013, s. 93; Myzgin 2023, s. 39). W zbiorze wystąpiły też dwa okazy subaeratów odwzorowanych ze stempli oryginałów. Jako monety

³ Zabiegi konserwatorskie, fotografie oraz identyfikacja monet zostały wykonane przez autora niniejszego opracowania.

⁴ Szczegółowe opisy katalogowe zamieszczono na końcu artykułu (Katalog: 1–9).

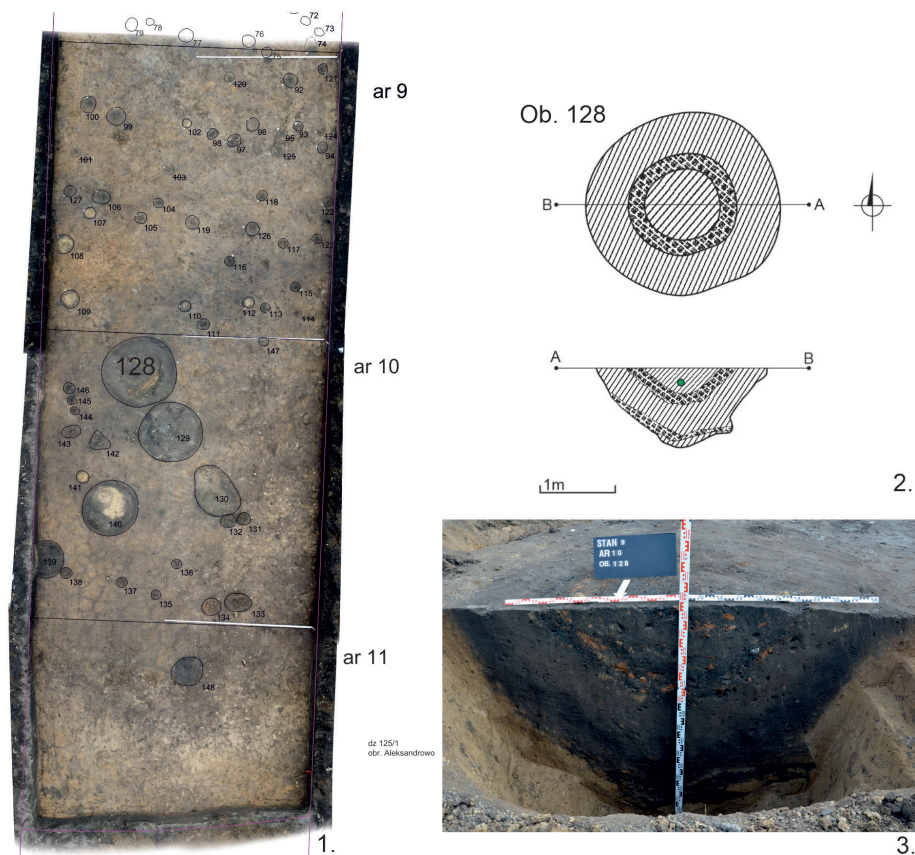
brązowe pokryte warstwą srebra miały na celu podrobienie nominału i oszukiwanie jego odbiorców (Dymowski 2020, s. 173–174). Przyczyny fenomenu importów denarów rzymskich, zarówno w skarbach, jak i znaleziskach luźnych, od dawna były przedmiotem naukowych dociekań (Kunisz 1965, s. 164–171; Wielowiejski 1970, s. 119–146; Myzgin 2023, s. 78–84). Obecnie wydaje się powszechnie zaakceptowany pogląd Aleksandra Bursche, który odrębnie przeanalizował kwestie napływu poszczególnych nominałów, uznając, że import denarów z II wieku należy wiązać z wydarzeniami politycznymi, będącymi konsekwencją wojen markomańskich w latach 167–180 (Bursche 1994, s. 471–472). Polityczny model dystrybucji pieniądza zakłada przekazywanie barbarzyńcom srebra w postaci trybutów, okupów i kontrybucji rozumianych jako danina na rzecz utrzymania pokoju w strefie limesu rzymskiego, co miało trwać do czasu wzmocnienia granicy w ramach polityki wewnętrznej Septymiusza Sewera (Bursche 1994, s. 474–475; Bursche 2006, s. 221–222). W tym przypadku dalsza dystrybucja denarów w kierunku północnym odbywała się w ramach wymiany międzyplemiennej. Pomimo zaakceptowanego poglądu, że większość rzymskiej monety srebrnej przekroczyła limes w końcu II wieku, zabytki nie stanowią szczególnego wyznacznika chronologicznego. Uważa się, że jako rezerwuariusz kruszcu mogły długo pozostawać w obiegu ludów germańskich, nawet do połowy IV–V wieku (Myzgin 2023, s. 78–80).

KONTEKSTY ARCHEOLOGICZNE

Jedyną monetą odkrytą bezpośrednio w kontekście archeologicznym jest brąz o średnicy 25,3 mm i wadze 11,53 g. Wskazana metrologia może odpowiadać nominałowi asa lub dupondiusa. Detale na stronach krążka menniczego nie zostały zachowane, powierzchnie są nadtopione i silnie skorodowane. Zabytek został odnaleziony w piecowisku (ob. 128). Obiekt o wymiarach 250 cm × 250 cm odkryto na arze 10 wśród innych obiektów gospodarczych: jam, pieców i studni (ryc. 4.1). Miejsce depozycji charakteryzowało się dwuwarstwowym wypełniskiem rozdzielonym obwodem pomarańczowej polepy (ryc. 4.3). Moneta znajdowała się w stropowej spaleniznie wraz z 65 fragmentami ceramiki przeworskiej i kośćmi zwierzęcymi (ryc. 3.2 a–d, ryc. 4.2).

Według ustaleń A. Romanowskiego w regionie Wielkopolski (wraz z Kujaunami) znaleziska monet brązowych w kontekstach archeologicznych stanowią pojedyncze przypadki. Nie występują jako element skarbów. Sporadycznie pojawiają się w materiałach osadniczych, stanowiąc 1–2% ogółu monet (Ro-

Gustorzyn stan. 9

Ryc. 4. Gustorzyn, stan. 9, pow. włocławski. Obiekt nr 128 – piecowisko, struktura i kontekst osadniczy (oprac. J. Mosiejczyk, Ł. Polczyński, D. Wiczorek)

Fig. 4. Gustorzyn, site 9, Włocławek district. Feature no. 128 – kiln, structure and settlement context (edited by J. Mosiejczyk, Ł. Polczyński, D. Wiczorek)

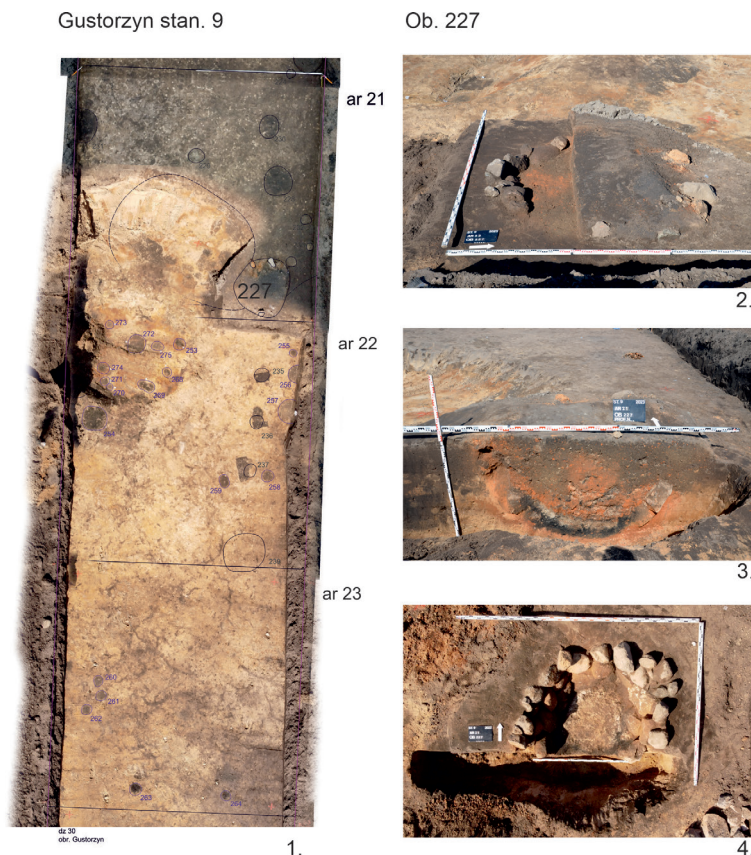
manowski 2023, s. 40–58). Mając to na uwadze, monetę z Gustorzyna, pomimo stanu zachowania, należy zaliczyć do odkryć cennych poznawczo ze względu na występowanie w kontekście produkcyjnym. Być może mała uchwytność brązów w materiale numizmatycznym z osiedli przeworskich była spowodowana ich bieżącym przetapianiem.

Pozostałe monety zostały odkryte w trakcie odhumusowania centralnego odcinka badawczego, gdzie zlokalizowano ważne świadectwa aktywności pro-

dukcyjnej w okresie rzymskim. Jedną z takich szczególnych struktur był piec do wypału wapna (ob. 227). Jego strop został zauważony już w warstwie humusu na wysokości 80,20 m n.p.m., konstrukcja zalegała w calcu na 78,99 m n.p.m. Piecowisko zostało dobrze zachowane, wraz z relikami komory wypalowej o konstrukcji kamiennej połączonej gliną, zagłębionej poniżej poziomu użytkowego na około 105 cm (ryc. 5.2, 5.4). Plan struktury był zbliżony do owalu o rozpiętości około 2,5 m × 2,8 m. Wypełnisko stanowiła polepa jako destrukta okładziny wnętrza, niżej zarejestrowano popioły, węgle drzewne i przede wszystkim liczne zbrylone pozostałości wapna obecne zarówno we wnętrzu, jak i w okolicznej warstwie kulturowej. Zabezpieczono próby do flotacji pod kątem występowania materiałów botanicznych i geologicznych.

Komora pieca miała przekrój nieckowaty i została wkopana poniżej poziomu użytkowego (ryc. 5.3). Cechy te zaliczają obiekt do typu II.1a, czyli do wapienników o konstrukcji kamiennej zagłębionej w ziemię o nieckowatej komorze wylepionej gliną (Michałowski, Sobucki 2011, s. 289–290; Michałowski, Teska 2015, s. 324, ryc. 8). W trakcie eksploracji zarejestrowano kanał paleniskowy usytuowany od strony północno-zachodniej wraz z dołkami posłupowymi mogącymi stanowić relikty towarzyszące konstrukcji (ryc. 5.1). Z użytkowaniem pieca powiązano warstwę kulturową, która rysowała się długim jeżorem od piecowiska. Wyróżniały ją frakcje popiołów, wapna i węgla z domieszką rozdrobnionych, mało charakterystycznych fragmentów grubej ceramiki z okresu rzymskiego. Obiekt musiał wytwarzać znaczące temperatury, gdyż odnotowano utlenienie okolicznych nawarstwień gliniastych w promieniu 1,5 m od centrum komory. Szacuje się, że aby osiągnąć zadowalający stopień produktywności, temperatura wypału powinna osiągać przedział 1000–1200 °C (Michałowski, Sobucki 2011, s. 299–300).

Z rozpoznanych osad kultury przeworskiej znanych jest około 25 pieców do wypału wapna o konstrukcji zagłębionej w ziemię (Michałowski, Sobucki 2011, s. 289). Na terenie Kujaw natomiast tę technologię potwierdzono w Inowrocławiu, Dźwierzchnie i Otłoczynie (Michałowski, Sobucki 2011, s. 276, ryc. 2). Produkcja wapna była istotną gałęzią gospodarki w społecznościach barbarzyńskich. Obok bielenia i zastosowań medycznych substancja ta była wykorzystywana w garbarstwie, futrzarstwie i hutnictwie jako topnik obniżający temperaturę niezbędną do przetworzenia rudy (Pyrgała 1981, s. 371–372). Ta ostatnia cecha wydaje się mieć w przypadku osady w Gustorzynie szczególne znaczenie w kontekście produkcji metalurgicznej. W wyniku wszystkich dotychczasowych ratowniczych badań archeologicznych na stanowisku nr 9 odkryto łącznie siedem ognisk dymarskich. Te znalezione ostatnio znajdowały

Ryc. 5. Gustorzyn, stan. 9, pow. włocławski. Obiekt nr 227 – piec do wypału wapna, struktura i kontekst osadniczy (oprac. J. Mosiejczyk, Ł. Polczyński, D. Wieczorek)

Fig. 5. Gustorzyn, site 9, Włocławek district. Feature no. 227 – lime kiln, structure and settlement context (edited by J. Mosiejczyk, Ł. Polczyński, D. Wieczorek)

się na południe od wapiennika (ob. 243, 244, 245, 246), co sugeruje, że omawiana aktywność gospodarcza przebiegała na znacznym terytorium. Duże centra produkcji żelaza na Kujawach brzeskich nie zostały dotąd poznane. Obecny stan badań wskazuje, że ślady hutnictwa w przedmiotowym obszarze koncentrowały się w okolicach Sędzina, Kruszy Zamkowej, Otłoczyna, Jacewa, Inowrocławia. Ze względu na to, że odkrywano tam ślady produkcji dymarskiej miały charakter jednostkowy, utrwalił się pogląd, że opisany region, pomimo sprzyjających warunków, nie odgrywał znaczącej roli w produkcji dymarskiej (Orzechowski 2013, s. 274, 289). W świetle znalezisk z Gustorzyna, których wagę podkreślają importy monet, ta opinia może się okazać przedwczesna.

WNIOSKI KOŃCOWE

Badania archeologiczne na stanowisku Gustorzyn nr 9 dostarczyły nowych źródeł do poznania osadnictwa w okresie rzymskim w regionie Równiny Inowrocławskiej. Obszar ten, pomimo licznych znalezisk pozyskanych z wykorzystaniem wykrywacza metali, wciąż jest słabo zweryfikowany w oparciu o metodyczne wykopaliska. Przybliżona charakterystyka stanowiska sugeruje, że w przedmiotowym terenie funkcjonowała w fazie B2–C1a osada z rozbudowanym zapleczem gospodarczym, czego świadectwem są liczne piece ogólnego przeznaczenia, ale także wyspecjalizowany piec do wypału wapna o konstrukcji kamiennej zagłębionej w ziemię oraz duża liczba ognisk dymarskich do przetwarzania rudy. Struktury te są przejawem zorganizowanej i intensywnej produkcji metalurgicznej, której dotąd na obszarze Kujaw w takiej skali nie potwierdzono. Stanowią przy tym istotny kontekst dla dziewięciu monet odkrytych w trakcie przeszukiwania nawarstwień kulturowych. Z tego względu pozyskany materiał numizmatyczny jest cenny poznawczo.

Identyfikacja monet wykazała, że zostały wybite w latach 70–210. Poświadczono w przewadze emisje denarów Antoninów z pojedynczymi przykładami mennictwa Flawiuszów i Sewerów oraz jeden nieokreślony brąz odkryty w palenisku. Struktura zbioru wpisuje się w charakterystykę importów obecnych na stanowiskach kultury przeworskiej i wielbarskiej. W świetle aktualnych poglądów zjawisko napływu denarów na obszary środkowoeuropejskiego *Barbaricum* należy wiązać z szeroko pojętymi kontaktami politycznymi między ludnością germańską a Imperium Rzymskim. Daniny w srebrze były przekazywane poza limes w okresie wojen markomańskich jako różnego rodzaju kontrybucje, w tym wykup jeńców. W świetle dotychczas ustalonej chronologii stanowiska w Gustorzynie oznacza to, że napływ monet za sprawą wymiany międzyplemiennej w kierunku północnym przebiegał relatywnie szybko. Zbyt wcześnie, by definitywnie orzec, czy to właśnie żelazo stanowiło główne źródło przychodu srebra na teren badanej osady, jednak należy wziąć to pod rozwagę w przyszłych studiach.

Dowody na poczet hipotez o napływie i znaczeniu monet w społecznościach barbarzyńców mogą przynieść jedynie metodyczne badania archeologiczne. Powinny być one ukierunkowane szczególnie na rozpoznanie strefy produkcyjnej. W obliczu masowych odkryć numizmatów w trakcie poszukiwań zabytków szczególnym wyzwaniem konserwatorskim wydaje się dopuszczenie użycia wykrywacza metali, na zewidencjonowanych stanowiskach, jedynie w przypadku prowadzonych równoległe wykopalisk.

K A T A L O G

1. Brąz, dynastia Antoninów (?)

Prawdopodobnie as lub dupondius, AE, waga 11,53 g, średn. 27 mm, zły stan zachowania, ślady patyny ogniowej i nadtopienia. Wypełnisko ob. 128 – piecowisko.

Obv. Portret nieczytelny, w prawo

Rv. nieczytelny

2. Wespazjan, RIC II 29

Denar, AR, waga 2,60 g, średn. 16 mm

Chronologia: AD 70, mennica Rzym

Obv. [IMP CAESAR VE]SPASIANVS [AVG]

Portret Wespazjana w wieńcu laurowym, w prawo

Rv. [COS IT]ER [TR POT]

Personifikacja Pokoju – *Pax*, siedząca w lewo, w drapowanej szacie, w wysuniętej prawej ręce gałązka, w lewej kaduceusz, ślady obiegu, liczne wytarcia na otoku, ogółem czytelna.

3. Antoninus Pius, RIC III 238

Denar, AR, waga 2,12 g, średn. 17,5 mm

Chronologia: AD 154–155, mennica Rzym

Obv. [A]NTONINVS AVG PI – VS P P TR [P XVIII]

Portret Antoninusa Piusa, w prawo

Rv. [C]OS [IIII]

Bogini Westa zwrócona w lewo, w wysuniętej prawej ręce patera, uniesiona nad ołtarzem, w lewej palladium, ułamana na krawędzi, lekko wytarta, dobrze czytelna.

4. Antoninus Pius – Faustyna II, RIC III 497

Denar, AR, waga 3,24 g, średn. 16 mm

Chronologia: AD 145–AD 161, mennica Rzym

Obv. FAVSTIN[A] AVGVSTA

Portret Faustyny Młodszej, falowane włosy upięte w węzeł z tyłu głowy, w prawo

Rv. AVGV[S][TI] [PI]I FI[L]

Personifikacja Nadziei – *Spes*, stojąca w drapowanej szacie w lewo, w prawej ręce trzyma pąk kwiatu, lewa dłoń podwija suknię, dobrze czytelna, ślady czarnej patyny.

5. Marek Aureliusz – Faustyna II, RIC III 677

Denar, AR, waga 3,01 g, średn. 18 mm

Chronologia: AD 161–AD 176, mennica Rzym

Obv. FAVSTINA AVGVSTA

Portret Faustyny Młodszej, falowane włosy upięte w węzeł z tyłu głowy, w prawo

Rv. FECVN – DITAS

Personifikacja Płodności – *Fecunditas*, stojąca w drapowanej szacie w prawo, w prawej ręce berło, z dzieckiem na lewej ręce, bardzo dobry stan, w pełni czytelna, bez śladów obiegu.

6. Kommodus, RIC III 152

Denar, AR, waga 3,01 g, średn. 17 mm

Chronologia: AD 186–AD 187, mennica Rzym

Obv. M CO[MM ANT] P FEL AVG BRIT

Portret Kommodusa w wieńcu laurowym

Rv. [IOVI EXSVP] P M TR P XII IMP [VIII] COS V P P

Bóg Jupiter, półnagi siedzący w lewo, w prawej trzyma gałązkę, w lewej berło, moneta ułamana w lewym brzegu, ogółem czytelna.

7. Septymiusz Sewer RIC IV 266

Denar, AR, waga 3,27 g, średn. 20 mm

Chronologia: AD 202–AD 210, mennica Rzym

Obv. SEVERVS PIVS AVG

Portret Septymiusza Sewera, w prawo

Rv. INDVLGENTIA AVGG IN CARTH

Dea Caelestis, w drapowanej szacie na lwie, jako bóstwo opiekuńcze Kartaginy, w prawej trzyma piorun, w lewej berło, u dołu źródło wody, w pełni czytelna, bez śladów obiegu.

8. Antoninus Pius RIC III 181

Denar – subaerat, AE, waga 2,41 g, średn. 17 mm

Chronologia: AD 148–AD 149, mennica?

Obv. [ANTONI]NVS AVG PIVS [P P TR P XII]

Portret Antoninusa Piusa, w prawo

Rv. [COS IIII]

Personifikacja Zdrowia – *Salus*, stojąca w drapowanej szacie w lewo, w wysuniętej prawej ręce patera, uniesiona nad ołtarzem i wężem, prawa strona nieczytelna, wytarta ze śladami pierwotnego posrebrzenia, owalny otwór o średn. 0,03–0,04 mm.

9. Dynastia Antoninów (?) Antoninus Pius RIC III 156 (?)

Denar – subaerat, AE, waga 2,77 g, średn. 18 mm

Chronologia: AD 145–AD 161, mennica?

Obv. Legenda nieczytelna

Portret nieczytelny, w prawo, Antoninus Pius (?)

Rv. [TR POT] COS [IIII LIB IIII]

Personifikacja Łaski, Wyzwolenia – *Liberalitas*, stojąca w drapowanej szacie w lewo, w prawej ręce trzyma sztandar bojowy (*vexillum?*), w lewej róg obfitości, mało czytelne.

Bibliografia

Wykaz skrótów

RIC – *Roman Imperial Coinage*, H. Mattingly, E.A. Sydenham, London.

Literatura

Almgren O., 1923, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig.

Andrzejewski A., 2011, *Gustorzyn, st. 9, gm. Brześć Kujawski, woj. kujawsko-pomorskie*, AZP 47-46, Informator Archeologiczny 33. Badania 1999, Warszawa, s. 102–103.

Andrzejewski J., Cieśliński A., 2007, *Germanie i Bałtowie u schyłku starożytności. Przyjazne związki czy wrogie sąsiedztwo?*, [w:] *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały*

- z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyckie I, red. A. Bitner-Wróblewska, Warszawa, s. 279–319.
- Bartkowiak Z., 2012, Identyfikacja monet z badań wykopaliskowych w Janowicach, stan. 2, [w:] Wyniki badań osady wielokulturowej na trasie autostrady A1, Janowice stan. 2 (nr aut. 36) gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie, t. 3, red. A. Kowalczyk, Poznań, maszynopis w Archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie, s. 145–146.
- Bednarczyk J., Andrałojć M., 2013, *Badania osiedli z okresu rzymskiego na Kujawach metodą elektromagnetyczną (z użyciem detektora metali)*, [w:] *Badania archeologiczne w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2011–2012*, VI Konferencja Sprawozdawcza w Biskupinie 23–24 maja 2013, księga abstraktów, Biskupin, s. 15–16.
- Bursche A., 1994, *Die Markomannenkriege und der Zufluß römischer Münzen in das Barbaricum*, [w:] *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen*, red. H. Friesinger, J. Tejral, A. Stuppner, Brunn, s. 471–485.
- Bursche A., 2006, *Relations between the Late Roman World and Barbarian Europe in the light of the coin finds*, Bulletin du Cercle d'Études Numismatiques 43, s. 221–227.
- Cofta-Broniewska A., 1979, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej*, Poznań.
- Dobrzańska H., 1980, *Zagadnienie datowania ceramiki toczonej w kulturze przeworskiej*, Archeologia Polski, t. 24, z. 1, s. 87–152.
- Dymowski A., 2013, *Chronologia napływu denarów rzymskich I–III wieku na ziemię Polski w świetle analizowanego materiału ze znalezisk drobnych*, Wiadomości Numizmatyczne, t. 57, z. 1, s. 93–149.
- Dymowski A., Rudnicki M., 2012, *Kujawskie znaleziska monet antycznych. Nowe źródła do dziejów pieniądza na ziemiach Polski w starożytności*, Biuletyn Numizmatyczny, nr 4 (368), s. 241–258.
- Dymowski A., Rudnicki M., 2015, *Niekończąca się historia – znaleziska monet antycznych z Kujaw*, Biuletyn Numizmatyczny, nr 4 (380), s. 241–270.
- Dymowski A., Rudnicki M., 2020, *Some Remarks on the Problem of Occurrence of Denarii Subaerati in Barbaricum*, Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatyczne, vol. 15, s. 167–178.
- Godłowski K., 1977, *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, Materiały Starożytne i Średniowieczne 4, s. 7–237.
- Godłowski K., 1981, *Kultura przeworska*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 5: Późny okres lateński i okres rzymski, red. J. Wielowiejski, Wrocław, s. 57–135.
- Godłowski K., 1985, *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Prace Komisji Archeologicznej PAN 23, Kraków.
- Jakubczyk I., 2014, *Die eingliederigen Fibeln der Almgrens VI. Gruppe in der Przeworsk-Kultur – Fibeln des Typs A 158*, Recherches Archéologiques, ns 5–6, s. 113–218.
- Kokowski A., 2004, *Wandalowie – Lugiowie – kultura przeworska*, [w:] *Wandalowie –*

- strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy*, red. J. Andrzejowski, A. Kokowski, Ch. Leiber, Lublin, s. 3–10.
- Kondracki J., 2002, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2016, *Historia, metodyka i rezultaty badań*, [w:] *Osadnictwo społeczności neolitycznych na stanowisku 2 w Janowicach, woj. kujawsko-pomorskie*, red. M. Szmyt, Poznań, s. 9–60.
- Krut O., 1983, Sprawozdanie z badań powierzchniowych obszaru AZP 47-46, maszynopis w Archiwum Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, del. Włocławek.
- Kunisz A., 1965, *Kontakty ludności ziem polskich z Imperium Rzymskim w świetle znalezisk monetarnych*, Wiadomości Numizmatyczne, t. 9, z. 3/4, s. 155–191.
- Kurpiewski A., Rakoczy J., 2015, *Materiały kultury przeworskiej z Perkowa na Kujawach*, Toruń.
- Machajewski H., 1998, *Die Fibeln der Gruppe V, Serie 8, im östlichen Teil Mitteleuropas*, [w:] *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5*, Hrsg. J. Kunow, s. 187–196.
- Maciejewska K., Badura M., Mosiejczyk J., 2023, *Analiza archeobotaniczna materiałów z Gustorzyna stan. 9 (wczesna epoka brązu/okres wpływów rzymskich)*, Materiały z Sympozjum Sekcji Paleobotanicznej PTB, Warszawa, s. 29.
- Marchelak I., Nierychlewska A., Nowak I., 2012, *Badania ratownicze na stanowisku 3 w Ludwinowie, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, w latach 2007–2008, Raport 2007–2008 (I)*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa, s. 85–108.
- Michałowski A., Sobucki A., 2011, *Piece wapiennicze z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Wielkopolsce*, [w:] *Ogień – żywioł ujarzmiony i nie-ujarzmiony. IV Polsko-Niemieckie Seminaria Archeologiczne, Garbicz 5–6 czerwca 2008*, red. A. Jaszewska, A. Michalak, Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza, z. 4, s. 273–310.
- Michałowski A., Teska M., 2015, *Piece wapiennicze z południowo-zachodniej strefy osadnictwa kultury wielbarskiej w fazie lubowidzkiej na tle porównawczym – przegląd źródeł*, Folia Praehistorica Posnaniensia, t. 20, s. 317–337.
- Mosiejczyk J., 2024, Sprawozdanie z konserwacji zabytków z poszukiwań przy użyciu wykrywacza metalu przeprowadzonych przez Stowarzyszenie Brzescy Poszukiwacze Historii, maszynopis w Archiwum Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, del. Włocławek.
- Myzgin K., 2023, *Analiza numizmatyczna skarbu*, [w:] *Skarb z Cichobórza. Studia nad depozytem rzymskich denarów oraz ich naśladownictw*, red. B. Bartecki, A. Hyrczała, K. Myzgin, Hrubieszów, s. 38–89.
- Oleńczki M., 1992, *Uwagi o niektórych odmianach fibul kapturkowatych serii wschodniej jako*

- przyczynek do zagadnienia kwalifikacji kulturowej wschodnich obszarów kultury przeworskiej*, Przegląd Archeologiczny, t. 40, s. 49–70.
- Orzechowski Sz., 2013, *Region żelaza. Centra hutnicze kultury przeworskiej*, Kielce.
- Pyrgała J., 1981, *Wapiennictwo*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 5: *Późny okres lateński i okres rzymski*, red. J. Wielowiejski, Wrocław, s. 371–372.
- RIC, 1962, vol. II: Vespasian-Hadrian (69–138).
- RIC, 1926, vol. III: Antoninus Pius (138–192).
- RIC, 1936, vol. IV: Pertinax – Caracalla (193–217).
- Romanowski A., 2023, *Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej*, maszynopis rozprawy doktorskiej, Repozytorium Instytucjonalne Uniwersytetu Warszawskiego [dostęp 10.10.2024], Warszawa.
- Rufus Fears J., 1981, *The Cult of Virtues and Roman Imperial Ideology*, [w:] *Band 17/2. Teilband Religion (Heidentum: Römische Götterkulte, Orientalische Kulte in der römischen Welt [Forts.]*, red. W. Haase, Berlin–Boston, s. 827–949.
- Schuster J., 2006, *O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41)*, Wiadomości Archeologiczne, t. 58, s. 101–120.
- Wielowiejski J., 1970, *Kontakty Noricum i Pannonii z ludami północnymi*, Wrocław.

IDENTIFICATION AND SIGNIFICANCE OF ROMAN COINS
FOUND AT BARBARIC SETTLEMENT IN GUSTORZYN, SITE 9,
WŁOCŁAWEK DISTRICT

Keywords: Roman imports, coin finds, denarii, silver, Przeworsk culture, lime kiln, Kuyavia.

Summary

Archaeological research in Gustorzyn, Brześć Kujawski commune, was carried out in April 2023. The excavations were planned prior to the construction of a gas pipeline and were conducted as a rescue operation. The survey area covered a long, strip-shaped space totaling 2,900 m². Beneath the layer of fertile black soil, relics of a Przeworsk culture settlement were uncovered, including numerous dwellings, wells, and production structures dating to the Roman period. The settlement in this area has a long-standing tradition, with traces of earlier Bronze Age cultures also being recorded.

Exploration of the layers, including the search for metal artifacts, led to the discovery of nine Roman coins, primarily denarii but also some bronze specimens. These findings suggest that the local Barbarian groups were involved in intertribal economic relations that extended to the limes of the Roman Empire. This article identifies the coins and

connects them to ongoing discussions regarding the influx of Roman currency into Polish territories during antiquity. The finds are presented within the broader economic context of the Barbarian settlement, which also included structures such as a lime kiln and several bloomeries, indicating the potential of this settlement as an iron production center.

The coin analysis revealed that they were minted between 70 and 210 AD. Most of the coins were Antonine denarii, with a few examples of Flavian and Severan coinage, as well as one unidentified bronze coin discovered in a kiln. The composition of the collection aligns with the characteristics of imported coins found at Przeworsk and Wielbark culture sites. According to current interpretations, the influx of denarii into Central European Barbaricum should be linked to the broad political contacts between the Germanic tribes and the Roman Empire. Silver tributes were sent beyond the limes during the Marcomannic Wars as various types of payments, including ransom for prisoners.

Given the previously established chronology of the site in Gustorzyn, the arrival of coins through intertribal trade towards the north appears to have occurred relatively quickly. Although it is too early to definitively conclude whether iron production was the primary source of silver income in the settlement, it remains a strong possibility. The hostilities along the limes likely increased the demand for weapons, which could have led to iron shortages, with supplies being sourced from areas further north.